

FALCO SUBBUTEO LINNÉ.*)

Olvasta a muz. egyesület tud. ülésében okt. 22-kén 1864.

HERMANN OTTÓ,

ERDÉLYI MUZEUM-EGYLETI CONSERVATOR.

Mielőtt értekezésem tárgyát érinteném, kötelességemnek tekintem a t. v. gy. elébe terjeszteni röviden az eszméimet, melyek arra főképpen serkentenek.

A muzeum zoológiai gyűjteményeinek alapja megtéetett, s a közrészvét ezek iránt olyan, hogy biztosan remélhetjük, aránylag rövid idő alatt, édes hazánk Faunájának legalább vázlatát kellő rendben bemutathatni.

De nem elég, hogy éppen csak példányokat, csinosan rendezve állítsunk ki! Gyűjteményeinknek csak akkor leend az intézet méltóságának s komoly tudományos céljainak megfelelő értéke, ha egyes tárgyait lehetőségig legkörülményesebben és egész lényegökben ismerjük.

Hogy ezekhez az ismeretekhez csak rendszeres gyűjtési mód által juthatni, érhetni világos; egy emlős állatnak vagy madárnak csak is bőrét birni, a nélkül, hogy termőhelyét, nemét és még sok igen fontos adatokat tudnánk, gyűjteményeink tudományos értékét alig szaporíthatja, legfeljebb arra szolgálhat, hogy szekrényeink üreit töltsék be és sajnálattal mondom, hogy mostani birtokunk legnagyobb részben éppen csak bőr!

Vannak állatfajok, melyeknek meghatározását és lényegök megismerését a bonczkés segedelme nélkül el nem érhetni, és a bonczkés, figyelmesen használva, még ott is eszközöl új tapasztalásokat, a hol ezek már befejezetteknek látszottak.

Linné lángesze rendszereket alkotott, gyakran szembe nem tűnő és mégis oly fontos organismusok megismeréséből; Cuvier a nagy zoológus, bonczkésével és csontvázaival adta meg e rendszereknek a szilárd alakot; de, mint ez oly tudományos férfiakról várható volt, egyik sem feledte el emberi gyarlóságát, egyik sem állította, hogy ő már a non plus ultrát teremtette elé, ellenkezőleg mindenik igenelte, hogy

haladás lehetséges, s ők csak az utat jelölék ki, melyen azt legbiztosabban remélhetni és eszközölhetni. Minden szakembernek szent kötelessége tehát: az egyes rendszerekre vonatkozó tapasztalásait, ha ezek az ismeretek valódi gyarapítására alkalmasok, köz-tudomásra juttatás által hasznosítani.

Atyai pártfogóm és muzeumunk igazgatója, Brassai Sámuel ur bizalmából s az ő személyes vezérlete alatt, csekély tehetségemhez képest törekedem a már bégyült zoológiai tárgyak halmazát kellő rendbe hozni s egyszersmind tehetségemhez és erőmhez képest szaporítani.

Buzdítva tisztelt főnököm által, foglalkozásaim alkalmával tett tapasztalásaimat esetenként a t. vál. gyűlés tudomására juttatni annyival inkább kötelességemnek tekintem, miután imént kifejtett eszmém azt hozták magukkal, hogy a muzeum minden szakosztályának legyen saját irodalma is, és ha e feltétel a t. v. gy. helyeslésére méltó, egész erőm megfeszítésével fogok törekedni az eszme megtestesülésére, biztatva attól a reménytől, hogy támogatás hiányával nem leszek.

Jelen értekezésem tárgya: a *Falco subbuteo* Linné. Tojó. Ezt a madarat f. év július hava 11-kén alkonyattájban az ugynevezett monostori tölgyesben, egy tölgyfa száraz tetejéről, hol látszólag lesben ült, lőttem le. A madár még nem vetkezett tökéletesen; világos palaszínű háta új tollain a rozsdasárga végeknek nyomai még látszanak, úgy szinte fehér begyén is néhány toll még sárgás, a miből következtetem, hogy a madár egy éves.

Begye és gyomra repedésig tömve volt bogár darabokkal, főképpen a *Cerambyx* és *Rhyzotragus* nemekből, de *Crepusculariá*ból is — az utóbbiakra a még meg nem emésztett tapogatók (Fühler) szolgáltatott bizonyosságot. A szétdarabolt bogarak mennyisége valóban rendkívüli nagy volt a madár belsejében.

Hogy ez a sólyómfaj rovarokkal táplálkoznék, azt a legszorgalmasabb keresés után is, a muzeum

*) Az erdélyi országos muzeum madár-gyűjteményébe bekebelezett július 12-kén 1864-ben I. szám alatt.

könyvtárában rendelkezésre álló szakkönyvekben határozottan kimondva nem találtam, éppen csak dr. Fritsch Antal írja „Naturgeschichte der Vögel Europas“ című műve első füzetében: „er soll zuweilen auch Eichkatzeln angreifen und aus Noth auch Insekten fressen.“ *) De juliusban alig szenvedhetne szükségét madaram, miután e hónapban sok a fiók madár, melyekkel nagyon könnyen elbánhatik.

Az eddigi ornithologusok e madár táplálkozási módját illetve, abban egyeznek meg: hogy ez a legsebesebb röptü sólyom: a fecskét is elfogja s különösen a pacsirtának annyira esküdt üldözője, hogy ezt elvonulásakor kíséri és vele együtt tér ismét vissza. Azt is állítják, hogy a fűben vagy bokorban meglapult madárkát nem bántja s prédáját csak röptében fogja.

Nem akarok a sok auctoritásnak felületességet tulajdonítani, de kitelhetett volna tőlük ezt a madarat, habár közönséges is, alaposan tanulmányozni; mert az ornithologia fő feladatainak egyike az, hogy jegyezze meg a hasznos és kártékony madarakat, s mutassa ki a hasznos vagy kárt lehetőségek legpontosabban, mert ha ezt nem teszi, pusztán időtöltéssé alacsonyul. Brehm, a német ornithologusok Nestora, ki alig pár napja, hogy tevékeny életét bevégezte, ki egy fél száz évnél tovább tanulmányozta földrésziünk szárnyasait, s leírásukban terjedelmességre és tapintatosságra nézve eddig páratlan, bár új rendszere nem practicus, nem említi sólyomnak ezt a tulajdonát.

A szóban forgó madarat eddigelé a kártevők közzé sorolták, legalább annyiban, hogy bizonyos erdőszeti hivataloknál bényújtott karmaiért fizetnek bizonyos taxát. Tagadhatlan csak az, hogy védenczem, mert védelmére nyultam tollhoz, villám röptü.

A pacsirta, ha megpillantja, félbeszakítja vagy inkább elfojtja dalát s ijedségtől félholtan rogyik a magasból a mentő vetésbe. A sebes fecske is nyilsebesen keresi fel az ereszt, s csak akkor hagyja el, ha a sólyom már távol van. Amde hányszor sikerül a fogás? Szemem láttára vett üzőbe egykor a nevezett sólyom egy kenderikét, (*Fringilla canabina*) a kenderike fölfelé igyekezett, de látván, hogy a hézag közte és üldözője között mind inkább fogy, a szó teljes értelmében felhagyott a röptéssel, függőlegesen zuhant le a védő burjánba s mentve volt; elég bizonyosság, hogy a kis madárnak módjában áll a menekülés, ha a veszedelmet jókor észreveszi, s ez az eset többnyire bé szokott állani.

Ilyen körülmények közt nagyon sovány ma-

*) Anton Fritsch „Naturgeschichte der Vögel Europas, Prag, 1854.“ A szöveg első füzeté 37-dik lapján szóról szóra ez áll: „Die Nahrung des Lerchenfalken besteht im Herbst hauptsächlich aus Lerchen, im Frühjahr aus Dorfschwalben. Ausserdem fängt er Finken, Aemmerlinge, Drosseln, Wachteln und andere kleine Vögel und soll zuweilen auch Eichkatzeln angreifen und aus Noth auch Insekten fressen.“ Hogy csak a szükségétől kényszerítve folyamodnék a rovarokhoz, a fenn eléadott okoknál fogva nem tartom valószínűnek s az a körülmény, hogy augusztus 10-kén ismét egy *Falco subbuteo*-t lőttem, s gyomrának tartalékja ismét csupán rovarokból állott, még inkább megerősít abban, hogy a rovarokat fő táplálékának tekintsem.

radna védenczem, ha a rovarokhoz nem folyamodik, és szerény véleményem az, hogy nem csak folyamodik, hanem, hogy éppen ezekből áll az ő rendes tápláléka, s madárkát csak alkalmilag vesz üzőbe. Hogy rovarokkal él, bizonyítja a fent leirt begy és gyomorbéli tartalék, hogy a *Rhyzotrogus solstitialis*-t pusztítja, ezért érdem-jelre méltó, — ha létez ilyen a hasznos állatok számára, — mert ez a bogár minden évben számosan jelenik meg a jegegye- és fenyőfa-erdőkben, tetemes kárt okoz és még többet a lárva szántóföldeken és réteken. De czéltalan röpkedése által alkonyat tájban az embernek is terhére eshetik annyiban, hogy képébe ütközik, s néha sokasága által kényszeríti képét galyakkal védeni. A magyarhoni sikokon, hol a madár kivált őszkor szokott számosan eljőni, sokszor volt alkalmam körülről vizsgálgatni. Röptési módja hasonlít a fecskéjéhez annyiban, hogy majd a föld felett suhog el, majd felszökik, ismét alá siet, s egy ideig azon egy környéken üzi vadászatát. Ha csak madarat keresne, alig hiszem, hogy 10—15-ször térne vissza ugyanazon pontra; ösztöne bizonyosan tudatja vele, hogy a madár soha sem hagyja el rejtékét, míg veszedelmet lát; én azt a változékony suhogást rovar-vadászatnak tekintem, annyival inkább, mivel alkonyat tájban folytatja leginkább, mely időben a legtöbb rovar kél szárnyra, s e véleményemben még az a körülmény is támogat, hogy:

1-ször ez a sólyom télire elvonul s oly éghajlatokat keres föl, melyek alatt bogár mindenkor található;

2-szor karmai rövidsége a *Falco nisus* karmaihoz hasonlítva, inkább a *F. tinnunculus*-éinak felel meg, mely utóbbi a rovarokat kedveli, s míg a *Falco subbuteo* a repülőket üldözi, a *E. tinnunculus* az övéit a földről szokta felszedni.

Mind ezekből azt következtetem, hogy a haszon, melyet a *Falco subbuteo* rovar-pusztítása által szerez, sokkal felülmúlja a kárt, melyet kis madarak üldözése által tehet, s e szerint nem taxát, de inkább kimélt érdemel.

Ámbár fő czélot elértem, midőn madaramat hasznosságánál fogva védelemre méltónak ajánlom, élek az alkalommal, midőn a madarak mondanám divatos rendszerezését és leírását néhány szóval érintem, s nézeteimet e tekintetben kinyilatkoztatom.

Tekintsük az újabb német ornithologokat. (A magyarokról, fájdalom, még szólni nem lehet, miután az e szakba vágó magyar munkák merő reproductiókból, vagy nyirbált fordításokból állanak, s ha valami újat mutatnak fel, ez legfeljebb egy terjedelmes, csürr-csavart leírása a tájéknak, a melyben az illető madár tartózkodik). A német ornithologok, használva a náluk bő alkalmat, tanulmányukat nagyobb részt muzeumokban végzik, nem törődnek a madár táplálkozási módja részletes meghatározásával, többnyire csak külseje a határozó s egy történetesen tarkább toll felett dühös harszokat vivnak, mert a legtöbbben az auctorság után sovárogznak. Így történt, hogy Mayer és Wolf 1810-ben 320 faj európai madarat ismertek és irtak le; Brehm

K. Lajos 13 évvel később már 150 fajjal többet csinált belőle, ismét 8 év után 900 fajnál többet birt kihozni ugyanez az auctor és 1831-ben megjelent munkájában majd minden fajváltozatnál nagy bölcsen magának tulajdonította az auctorságot, ámbar munkája előszavában maga is elismeri, hogy egy emberi élet rövid csak 1—2 madárfajt is kimerítően megismerhetni.

De az ily meggondolatlan tágitás és bővítés ellen már jobb tollu és mélyebb tudományu emberek keltek ki, mintsem hogy reám volna szükség e tekintetben. Még az is járul hozzája, hogy „de mortuis nil nisi bene“ s Brehmnek sok jó oldalai legjobbika az volt, hogy az ő leírásaiból többet tanulhatott az ember, mint a legtöbb drága, de eltorzított kiáltó színü képekből.

Szerény véleményem szerint csak a táplálkozási mód részletes ismerete lehet biztos vezető a határozásban és rendszerezésben, mivel ennek lényegéhez idomul a tagok egymásközötti aránya, különbsége és rendeltetése. Minden madár táplálékjában van egy határ, melyen túl nem megyen soha, inkább éhen hal.

E határnak kipuhatólása az ornithológiának valódi feladata, ha ezeket meghatározza, könnyű lesz a rendszerezés és az ornithologia hasznos tudományyá fejlődik.

Bélatom, hogy egy emberi élet nagyon is rövid az ily cél eléréséhez, de az is tagadhatlan, hogy nem is egy emberi élet feladata, egy tudományt lehetőségig kimerítően megalapítani; erre száz meg száz évek közreműködése szükséges, s ha az értékes anyaghalom meggyült, a kor szelleme bizonyára szülni fog egy második Linnét, vagy Cuviert, ki kellő rendbe hozza.

De ha minden ember, a ki néhány gyűjteményt látott, sok synonymát megtanult, és szintoly sokféle fokozatban temérdek szókészlettel tudja megkülönböztetni, leül és Európa összes madarairól irni kezd, az ily ember munkájának első soraiban már kénytelen lesz az „er soll“-hoz nyulni és más auctorítások műveit kizsákmányolni; s használhat-e ő az által a tudományyának, hogy rég elismert, mások által ébresztett eszméket és tapasztalásokat saját stylusába szoritja? Nem látja-e bé, hogy üdvösebb volna a mások által ismertett tapasztalásokat gyakorlatilag bővíteni? Mert hiszen a bővítés mindenkor és mindenütt lehetséges.

Nem elég; hogy a csőr, vagy köröm stb. formájából azt következtessük, hogy az illető madár p. o. rovarokkal él. A kérdés az, hogy minő rovarokkal: mert bizonyos, hogy vannak rovarok, a melyekhez nem nyul, s más madárfaj éppen azokat keresi fel, melyeket egy ismét más madárfaj mellőz. Ez, az igaz, óriási feladat! de a tudomány örök, s az egyes ember élethosszu munkája a tudomány nagy temploma építéséhez csak egy-egy porszemmel járulhat; ámde ezer és százezer porszemmel építjük éppen e templom erős oszlopait. Tudom, hogy emberi ész soha sem lesz képes a

természet háztartása fenekéig behatolni, de éppen úgy tudom, hogy mégis a mélység felé legyen irányozva összes törekvése; vizsgálásaiban a netovábbat ismernie nem szabad. A józan észszel merőben ellenkezik, ha megelégszik, hogy a tudomány sokszor zavart tajtékát újból zavargatja, a helyett, hogy mélységébe igyekezne behatolni.

A táplálkozás oly fontos a madaraknál, hogy ha körülmények kényszerítik ezt változtatni, nagy változásokba szoktak esni. Tapasztalhatjuk ezt a fogságban élő madaraknál. Nemcsak, hogy a szokatlan étel $\frac{1}{3}$ -dal sokszor még többel is rövidíti életüket, de külsőleg is változnak.

A kenderike (Fring. cannabina) melléről nyom nélkül eltűnik a vérveres szín egy kopott barnának engedve át helyét; a kanári természetes zöldes színe több nemzedék folytán fehérré válik stb., a színek és mozdulatok élénksége egyáltalában elvesz.

A ragadozóknál nagy az önmegelesonkítási hajlam, éles csőreikkel elvagdadják lábujjaikat. A Falco subbuteo, sebes röpte miatt az egykori solymászatban szerepet játszott, de rendkívüli önmegelesonkítási hajlama következtében nem részesült közkedvességben a szelidítőknél. Minden vadászsólyom fajok között éppen nála volt e nevezetes hajlam leginkább kifejlődve s én hajlandó vagyok ezt a természetes táplálék hiányának tulajdonítani.

A táplálék kedvéért készek a madarak rendes hazájokat elhagyni, habár a vándorlás nem is tartozik fajok tulajdonságaihoz. Nem hivatkozom e tény bizonyítására a Syrrhaptis paradoxusra, melyről gr. Lázár Kálmán ur terjedelmesen értekezett, mert ezt a madarat állítólag a vízhiány üzte tova a kirgizek sivatagaiból; tény az: hogy 1851-ben a Nucifraga caryocatactes (havasi esőntör) az őszi hónapokban számosan jelent meg a Mátrának le az északba nyuló lejtőin s ugyanez év decembere elején nyom nélkül eltűnt onnan. Öreg vadászok, különösen az öreg Wolny, ki a diósgyőri uradalomban alerdősi minőségében sok éveken át működött, állíták, hogy 14 évvel az előtt, tehát 1837-ben, ugyanez a madár látogatta meg a Bükk erdeit, hol a mogyoró, ha éppen nem is bővön, de jókora mennyiségben terem, s a táj különben is bogyótermő bokrokban igen gazdag.

Mi egyéb birhatta a havas e lakóját oly táj látogatására, a hol széltiben nyoma sincs a havasnak, a hol csak most kísértik meg a fenyő meghonosítását, mint természetszerű eledele hiánya?

Ilyen befolyása van a tápláléknak a szárnyas világra, s valóban elég nagy arra, hogy a rendszerésnél illő és lényeges tekintetbe vegyék. A természet bölcs ura azért ruházta fel e lényeket a repülés tehetségével, hogy ne legyenek helyhez, világrészhez kötve, hanem vonulhassanak táplálékjok után bár tengereken és homokpusztákon át; mert csak táplálékjok által felelhetnek meg rendeltetésöknek, s a táplálék ismerete az: mely éppen rendeltetésüket — vizsgálódásaink főczélját — közli az emberrel.